

Ahmed Naghibzadeh*

AMERIČKA I EVROPSKA POLITIKA NA BLISKOM ISTOKU**

Uvod

Geografski i ekonomski položaj Bliskog istoka činili su da ovaj prostor uvijek privlači poglede velikih aktera međunarodne scene. Ovaj region može itekako utjecati na ravnotežu snaga među velikim silama kao svojevrsan jezičak na vagi međunarodnih odnosa. Upravo to je jedan od razloga što su oči dviju velikih sila nakon Drugog svjetskog rata i raspolućenja Evrope uprte upravo u Bliski istok. Nastojanja da se ovlada zemljama Bliskog istoka javljala su se u različitim oblicima, predstavljajući jedan od ključnih elemenata u svakoj ozbiljnoj analizi međunarodnih odnosa u razdoblju hladnog rata. Kriza oko Sueckog kanala bila je, ustvari, svojevrsno razračunavanje između slabjećih evropskih snaga, te rastuće sile SAD-a s jedne strane i Sovjetskog saveza s druge strane. Kako to u svojoj knjizi “*Miraskhare*

* Prof. dr. Ahmed Naghibzadeh, doktor političkih znanosti i profesor na Teheranskom univerzitetu.

** Tekst preuzet iz: *Ketab-e Khavar-e meyaneh (1)*, Moaseseye Farhangi motaleat wa tahqiqat-e bejn al melali Ebrar-e muaser, Tehran, mart-april 2004., str. 49-78.

estemar” piše Mahdi Bahar, evropske zemlje su se korak po korak povlačile, a Sjedinjene Američke Države napredovale.

Zajednički napad Engleske, Francuske i Izraela na Egipat 1956. godine predstavljao je ključnu tačku u ovim prikrivenim previranjima.

Očekivalo se, naime, kako će Sjedinjene Države podržati ovu akciju svojih saveznika usmjerenu protiv ljevičarske Naserove vlade. Naprotiv, Washington je ukorak sa Moskvom osudio ovaj napad, pokazavši time kako neće podnositi nikakve jednostrane operacije svojih evropskih saveznika.

Evropske sile nakon toga su se zadovoljile svojim sekundarnim ciljevima, jer u uvjetima hladnog rata i nisu imali izbora do poslušnosti SAD-u kao svom starijem bratu. Ti, uvjetno rečeno, sporedni evropski ciljevi na Bliskom istoku bili su: uobičajeni ekonomski odnosi i pregovori u evro-arapskim okvirima, prodaja dijela konvencionalnog arsenala arapskim zemljama u regionu, te politika strpljivosti i iščekivanja prilike za preuzimanje (ipak drugorazredne) uloge u ovom dijelu svijeta.

Raspad Sovjetskog saveza donio je i više vjerovatnoće da će doći do nadmetanja (tj. da će se ono intenzivnije objelodaniti) između Evrope i SAD-a. Međutim, da li je Evropa imala snage suprotstaviti se SAD-u ili je bila primorana i dalje igrati sporednu ulogu u dešavanjima na Bliskom istoku? Bliski istok za Washington je još bio strateško područje od vitalnog značaja, a za Evropu vrlo profitabilno tržište. U konačnici, treba vidjeti u kojoj mjeri će Sjedinjene Države prihvatiti prisustvo Evrope u ovom području i da li će Evropa, posebno kao Evropska unija, tražiti neovisnu ulogu ili će se zadovoljiti svojim partnerstvom sa Washingtonom, ostajući tako na margini bliskoistočnih pitanja. Ovaj rad nastoji ponuditi neke zadovoljavajuće odgovore na ova pitanja.

Historijat prisustva Evrope i SAD-a na Bliskom istoku

Evropske zemlje su zbog geografske blizine od pamtivijeka bile upoznate sa Bliskim istokom, a uložile su maksimalne napore na planu što boljeg upoznavanja kulture, religija i različitih etničkih identiteta ovog prostora.

Dolazak muslimana na Iberijski poluotok i njihovo napredovanje prema centralnim prostorima evropskog kontinenta, nakon velikih sučeljavanja Grka i Rimljana sa Perzijskim carstvom, te Rima sa Kartagom, označio je i početak tijesnih veza između Evrope i Bliskog istoka.

Kasnije su uslijedili i krstaški ratovi koji su donijeli opsežne suprotstavljenosti i itekako intenzivan suodnos između ova dva geografska bazena, ali i dva kulturna miljea. Francuska enciklopedija pisana u sedamnaestom stoljeću (autor Pjer Bajel) jedno od svojih poglavlja posvećuje islamu i muslimanima, dobro pokazujući koliko je Evropa bila zainteresirana za pitanja islamskog svijeta. Kada je riječ o novovjekovnoj povijesti, Napoleonova invazija na Egipat označila je početak nove ere odnosa Evrope prema Bliskom istoku. Francuska se smatra začetnicom ovakvog odnosa, jer je najstarija homogena evropska sila koja je koristeći geografsku blizinu pokazala interes za zemljama južnog Mediterana. Pored toga iskustva iz povijesti, francusko poznavanje i osjetljivost na ovaj region bili su dobrim osloncem za ovaj postupak. Jer, Francuzi nisu zaboravili krstaško osvajanje Jerusalema u dvanaestom stoljeću, kada je Francuska promovirana kao zaštitnik katoličkih svetih toponima, te ne prestaju koristiti religijska osjećanja u težnjama da ta “zaštita” poprimi svoj kontinuitet. Na taj način i u vrijeme Fransa Prvog 1353. godine Francuska je uspjela dobiti poseban status za svoje državljane na teritoriji osmanske države. Bila su to posebna prava s obilježjima kapitulacije.

Isto tako, Francuska je u cilju pružanja podrške maronskim kršćanima u Libanu dobila pravo uplitanja u poslove ove mediteranske države, da bi 1639. godine i zvanično preuzela brigu o interesima Marona u ovoj zemlji.¹

Napoleonov napad bio je posebno značajan, jer tim napadom Francuska, ali i druge evropske zemlje, u doba kolonijalizma i imperijalizma, zakoračile su na sjevernoafričko tlo kao dio Bliskog istoka.

Dolazak Francuza u Alžir, porast njihovog utjecaja u Libanu 60-ih godina devetnestog stoljeća, prokopavanje Sueckog kanala 1869., ovladavanje Alžirom, Tunisom i Sudanom za vladavine Napoleona Trećeg (1848-1870) neke su od posljedica rečene invazije. Nešto kasnije uslijedit će i ozvaničeno koloniziranje Maroka (1912.). Francuska i Engleska ustvari su u devetnaestom stoljeću zauzele poziciju starih evropskih kolonijalnih sila poput Holandije i Portugala.

Portugalci su 1518. godine zauzeli Hormoski zaljev, a njihovim slabljenjem Holandani su preuzeli odgovornost za sigurnost Crvenog mora. U sedamnaestom stoljeću Francuzi su stupili na prostor Perzijskog

¹ Vidi: A. Gresh, D. Dival, “Les 100 Portres du Proche-Qrent”, Paris, Autrement, 1992., str. 102.

zaljeva, a Englezi u Indijski okean. Nakon što je 1664. godine francuska kompanija "Istočna Indija" otvorila svoj ured u iranskoj luci Bandar Abbas, kao nadopunu osnivanju istoimene engleske kompanije 1601. godine, plan kolonijalizacije Indije bio je aktiviran.

Sedmgodišnji ratovi (1756-1763) između Francuske i Austrije, s jedne, a Engleske i Pruske, s druge strane, završen je porazom Francuske i tim je okončana francuska kolonijalna vlast u Indiji². Od tada Engleska je u potpunosti ovladala Perzijskim zaljevom i Indijskim okeanom, a Indija je postala najznačajnijom engleskom kolonijom nakon trinaest kolonija na američkom tlu. U devetnaestom stoljeću Engleska je postigla sporazum sa morskom bandom (gusarima) Perzijskog zaljeva, te je južna obala, do tada poznata kao "Obala gusara", postala poznata kao "Obala pomirenja" (1820).

Ranije spomenuta engleska kompanija "Istočna Indija" u godini Napoleonovog napada na Egipat (1748) potpisala je sporazum sa sultanom Maskata. Prema ovom sporazumu, Francuskoj se zabranjuje trgovina sa ovom zemljom. Nakon toga, izravni engleski utjecaj širi se i na Bahrein, Bander Abbas, Bušehr, Ra's al-haymeh i Kuvajt.³

Prisustvo Engleske ojačano pristupom Bahreina Mirovnom savezu iz 1820. dalo je ovoj zemlji poseban položaj, što će dovesti do svojevrsnog britanskog mira koji je imao u svojim rukama sudbinu ovog regiona sve do 1971. godine.⁴

Ugovorom sa Maskatom iz 1890. godine te ugovorom sa Kuvajtom iz 1799. uz privilegije koje je Iran u vrijeme Nasirudin-šaha dodijelio Engleskoj, ova je kolonijalna sila priskrbila utjecaj na cijeli prostor Bliskog istoka. Tim više što su, koristeći unutarnje sukobe u Francuskoj, Englezi uspjeli svoju prevlast u Egiptu i Sudanu dovesti do vrhunca već 1890. godine. Raspadom Osmanskog carstva u Prvom svjetskom ratu i potpisivanjem Ugovora iz 1916., Engleskoj i Francuskoj otvara se prilika za širenje utjecaja na nova područja Bliskog istoka.

² V: Melhem Chaoul, *La Securite dans le Golf Persique*, Paris Edition L.J., 1978., str. 23.

³ V: William D. Brewer, "Yesterday and Tomorrow in the Persian Gulfy", *Middle East Journal*, Spring 1972., str. 150.

⁴ V: Herbert J. Liebesny "International Relations as Arabia the Dependent Areas", *Middle East Journal*, vol.1., 1974., str. 148-168.

Amerika nije imala ovako bogatu tradiciju prisustva na Bliskom istoku, jer će do njega uglavnom doći tek u godinama nakon Drugog svjetskog rata. (Iako Mahdi Bahar u svojoj knjizi kaže kako se početak američke invazije na Bliski istok – posebno Iran – veže za Prvi svjetski rat.⁵, op.a.). Kakogod, zanemarimo li početne labave američke pokušaje, njeno aktivno i nedvojbeno prisustvo u ovom regionu počinje nakon Drugog svjetskog rata. Engleska se postepeno povlačila, a Sjedinjene Države, korak po korak, napredovale. Bipolarni svjetski poredak primoravao je Ameriku i Evropu na solidarnost i slogu, koliko god sukobi njihovih interesa bili neporecivi. Svestrano američko prisustvo opravdavao je arapsko-izraelski sukob, a ono se opet kosilo sa interesima Sovjetskog saveza kao i stanovnika ovog područja.

Kada je podjela svijeta na dva bloka postala zvaničnom i institucionaliziranom, dvije sile su postigle dogovor kojim jedna drugoj priznaju prevlast na “njenom dijelu svijeta”, onemogućujući miješanje ikakvih trećih sila. Zato je i saveznički napad Engleske, Francuske i Izraela iz 1956. i naišao na jednoglasnu osudu Washingtona i Moskve.

Sjedinjene Američke Države i Sovjetski savez zajedničkim djelovanjem kroz Organizaciju ujedinjenih naroda uspjeli su primorati Englesku, Francusku i Izrael na povlačenje sa okupiranih teritorija.⁶

Ovaj postupak značio je to da Amerika više neće prihvatiti neovisno djelovanje evropskih zemalja na Bliskom istoku, te da Washington priznaje sudjelovanje Evropljana samo u okvirima generalne politike zapadnog bloka. No ni Evropa nije mogla tako naprečac odustati od svojih primarnih interesa na Bliskom istoku i bez pogovora se zadovoljiti slijedenjem Washingtona. S druge strane, sukob američkih i evropskih interesa u svim sferama bio je prekriven jakom svjetlošću hladnog rata i u takvim okolnostima Evropa je uvijek izvlačila deblji kraj, primorana na šutnju i trpljenje prevlasti nadmoćnog starijeg brata. Vidjet ćemo koje ciljeve i strategije su imali jedni i drugi u razdoblju hladnog rata.

⁵ Mahdi Bahar, “Mirasxar-e este’mar”, Amir Kabir, XVI izdanje, 1357 (1978.), str. 549-558.

⁶ Stephain Ambros, “Proces imperijalizma, historija američke vanjske politike”, perz. prev. Ahmed Tabandeh, 1368. (1989.), str. 36.

Ciljevi i strategije Amerike i Evrope na Bliskom istoku u razdoblju hladnog rata

Sukobi i izazovi u američko–evropskim odnosima na Bliskom istoku bili su odraz njihovih generalnih sukoba interesa i različitih pogleda na neka globalna pitanja, poznati kao “atlantske suprotstavljenosti”. Ovaj sukob objelodanjen je Kennedyjevim govorom početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća. U ovom govoru obznanjene su suprotstavljenosti interesa koje su bile najdrastičnije u oblasti vanjske trgovine. Kennedy je tom prilikom rekao: “Mi možemo podržavati slobodni svijet naspram svjetskog komunizma zato što naš vanjskotrgovinski suficit iznosi pet milijardi dolara, od čega tri milijarde trošimo na svoje vojno prisustvo diljem svijeta, te ne želimo da Evropa dovodi u pitanje ove naše interese”.⁷ Pregovori vođeni za Kennedyjeva mandata donekle su spriječili ozbiljna neslaganja i konfrontiranja sa Evropom. Međutim, početkom sedamdesetih američka zabrinutost napretkom Evrope biva obznanjena u Nixonovom istupu. Ovoga puta američka administracija bila je pod većim utjecajem Kisingerovih stavova. On je vjerovao kako treba postići sporazum sa Sovjetskim savezom (a ključni korak na tom planu bio bi ravnopravno uzajamno priznavanje) i proširiti odnose sa Moskvom, na štetu Evrope. Ovakva zabrinutost pokazivala je kako pitanje odnosa sa Evropom prelazi okvire vanjskotrgovinskih odnosa, jer je politika američke administracije bila svestrana i sveobuhvatna. S druge strane, odvajanjem dolara od zlata (1971.) Evropa je zapala u dugoročnu monetarnu krizu, a uslijedio je i sporazum Salat 1 i trgovinski ugovori na relaciji Washington-Moskva (1972-1973.) koji su bili znak šire saradnje dviju velikih sila.

Na koncu ova saradnja kulminirala je konferencijom u Helsinkiju (1975) na kojoj je Evropljanima nedvosmisleno kazano kako se evropska pitanja mogu rješavati samo u okvirima ukupnog međunarodnog poretka.

Ova konferencija korespondira i sa tokijskim pregovorima 1977-1979. Ovi pregovori stavili su pod lupu evropske vanjskotrgovinske aktivnosti, te vršili pritisak na SAD i evropske zemlje da preuzmu veću odgovornost na planu sigurnosti i odbrane Atlantika. Deklaracija iz Otave (1974.), konferencije u Rambujeu (1975.) i Jamajki (1976.) imale su za cilj rješavanje

⁷ Gholam Reza Farzaneh Pour “Evropska ekonomska unija”, Madreseye ‘aliye bazargani, 1351. (1972.), str. 45-244.

evro-američkih nesuglasica, no ovaj izazov ostao je da lebdi nad Atlantikom. Osamdesetih godina prošloga stoljeća, objavljivanjem plana strateške odbrane (rat zvijezda), te tenzijama oko trgovinske razmjene na relaciji Istok-Zapad (1981-1983) koje su imale za posljedicu sankcije evropskim kompanijama koje su poslovale sa Sovjetskim savezom, ovaj izazov i nesuglasje između Washingtona i Evrope dobili su na svome intenzitetu.⁸

Nesuglasice i tenzije širile su se na različita polja evro-američkih odnosa, govoreći o velikom sukobu čije će bjelodanije intenziviranje sprječavati još jedino bipolarnost ukupnog svjetskog poretka i još neprevaziđeni zajednički strah od komunizma. Ovaj sukob na Bliskom istoku je možda više nego drugdje dolazio do izražaja. Amerika je ovo područje posmatrala kao glavni izvor energije u svijetu te bi njegovim potčinjavanjem Washington stavio pod kontrolu sve ekonomske rivale. Usto, zbog svog strateškog geopolitičkog položaja, ovo područje je odmah iza Evrope bilo najznačajniji dio svijeta u kontekstu odnosa Moskve i Washingtona. Zato je američki pogled na Bliski istok bio strateški i dugoročan, dok je za Evropu predstavljao tek jedno profitabilno tržište i uspomenu na historijske kolonijalističke težnje, te je njegovo “zadržavanje” za “Staru damu”, sujetnu i oronulu, bilo više pitanje ugleda i prestiža. Razlika u američkom i evropskom gledanju Bliskog istoka bila je u tome što je Evropa od ovog regiona i dalje očekivala skupocjene darove koji bi mogli donijeti i određene političke poene. Ali koliko je razumno ulaziti u posao koji će donijeti štetu ili dugoročna ulaganja?

S druge strane, Washington je spreman zarad osvajanja ovog područja godinama ulagati i trpjeti velike finansijske, vojne i političke izdatke. Iz tog razloga Amerika je i putem brojnih “karata i igrača” usmjeravala razvoj političkih igara u ovom dijelu svijeta: preko lokalnih političkih režima, slanjem trupa i svojih kadrova, mirovnim planovima za arapsko-izraelski sukob, poput sporazuma iz Kemp Dejvida (1978) i Madrida i Osla (1993) do suprotstavljanja komunističkim snagama koje se javljaju ili u formi lijevo orijentiranih režima ili gerilskih grupa poput Zafara. Ipak, za Ameriku je prihvatljivija saradnja sa SSSR-om u ovom regionu, u okvirima bipolarnog

⁸ V. Maurice Vaisse, “Les Relations Internationales Depuis 1945.” A. Colin, 1990., str. 120-121.

⁹ V. Simon Serfaty, “La Politique Etrangere de l’Etlats-Unis”, puf, 1986., str. 173-175.

poretka, negoli neovisno djelovanje Evrope, tog nadobudnog rivala iz vlastite porodice.⁹ Jer, Americi je jasno šta je činiti sa Sovjetima i sučeljavanje s njima je mnogo lakše. Na koncu, možda će utjecaj Moskve u zemljama poput Sirije i Libana ili podrške Egiptu u šestodnevnom ratu stvoriti pogodnije tlo za aktivnije prisustvo SAD-a u regionu kako bi Washington preuzeo ulogu glavnog igrača za šahovskom tablom Bliskog istoka. Upravo ovdje je mjesto gdje će Amerika pokazati svu svoju snagu i možda baš na ovom prostoru dokrajčiti svoga velikog protivnika na istoku. Sila se ne proizvodi u praznom prostoru, ondje gdje nije suočena sa svojim oponentom. Dakle, kontrolirano prisustvo Sovjetskog saveza na Bliskom istoku nipošto nije nešto zbog čega bi Washington bio zabrinut. Naprotiv.¹⁰ Osvrt na planove i aktivnosti SAD-a na Bliskom istoku pokazuje do koje mjere je ovaj region izravno vezan za američku globalnu strategiju. Kisingerova diplomatija (1973-1976), nazvana i diplomatijom krize, kao jedan od svojih uspjeha na Bliskom istoku bilježi dešavanja oko Ramazanskog rata 1973. i njegovog okončavanja uz medijaciju Moskve i Washingtona. Održana je mirovna konferencija u Ženevi i iznađeno kompromisno rješenje koje se temelji na prekidu vojnih operacija. Za Karterova mandata (1976-1977), američka diplomatija tragala je za nemogućim pomirenjem, diplomatske aktivnosti otpočele su Karterovim mirovnim planom, a okončane sporazumom u Kemp Dejvidu. Ove aktivnosti nastavljaju se i u kasnijem razdoblju (1978-1986) Egipatsko-izraelskim mirovnim planom.¹¹ Općenito može se kazati kako je Bliski istok sve do okončanja hladnog rata jedno od glavnih poprišta nadmetanja dviju velikih sila, a SAD nijednog trenutka nisu izgubile nadmoć na ovoj sceni.

Evropa, pak, prihvativši činjenicu da više ne može povratiti kolonijalnu vlast na Bliskom istoku, zadovoljila se time da ostavi trag na ovom prostoru bar u smislu okorištenja resursima ovoga tržišta te sporadičnom medijatorskom ulogom. No, Amerika nikada nije dopuštala Evropi niti ulogu posrednika niti aktivnog političkog aktera, pa su evropska nastojanja bivala vrlo ograničena, osim u izuzetnim prilikama poput iračko-iranskog

¹⁰ Ovu analizu nalazimo na više mjesta na stranicama ove knjige, (op.aut.).

¹¹ V: Philippe Rondot, "Le Proche – Qrient a la Recherche de la Prix: 1973-82.", Puf, 1982., str. 25, 69, 11, 15.; Pierre Melandri, "La Politique Exteiewre des Etats-unis", PUF, 1982., str. 179-192.

rata kada je Washingtonu bila potrebna saradnja i kooperativnost "Stare dame". Nakon uspjeha u šestoj deceniji dvadesetog vijeka, Evropa je bila spremna za nove odnose sa ostatkom svijeta. Što se bliskoistočnog regiona tiče, odabran je evro-arapski dijalog. Ovi pregovori otpočeli su na inicijativu Mišela Žrebera i Žorža Povrepidoa, njihovim sastankom su Habibom Burgibom (januar 1973). Arapske zemlje objavile su svoju zainteresiranost za Alžirsku deklaraciju od 28. 11. 1973., obznanjujući svoje stavove kako bi ih evropski lideri razmotrili na svojoj konferenciji u Kopenhagenu 10-14. 12. 1973. Pozitivan odgovor iz Kopenhagena označio je i zvanično početak evro-azijskih pregovora. Narednih godina pregovori su prolazili kroz svoju uvodnu fazu. Četvrtoga marta 1974. g. Evropska komisija dobila je zadatak da pripremi uvjete za prve kontakte, no ova je odluka naišla na veto Engleske. Razlog za ovakav postupak Londona bile su sankcije arapskih zemalja protiv Holandije, koja je podržala Izrael u ratu 1974.

Veto je bio na snazi do 10. juna 1974., dakle do okončanja spomenutih sankcija. Otklanjanjem ove prepreke stvoreni su uvjeti za održavanje prvog Evro-arapskog samita za saradnju, koji je održan u Damasku 14-17. 9. 1974. Nakon toga na skupu u Rabatu (28. 10. 74) arapske zemlje su usvojile načela evro-arapskog dijaloga.

Međutim, Arapska liga tražila je punopravno učesće PLO-a koja je upravo na skupu u Rabatu postala članicom Lige. Ovaj zahtjev uzrokovao je odgađanje prvog zasjedanja Generalne komisije evropskih i arapskih zemalja, koja je inače bila glavna institucija evro-arapskog dijaloga do 1979. godine. Ipak ovaj problem je riješen ugovorom u Dublinu (19. 2. 1975) prema kojem je prihvaćen razgovor između dviju grupa: arapsko-palestinske i evropske (dakle, ne država i vlada, nego "grupa"). Nakon toga, održana su tri skupa na nivou eksperata i to u Kairu (10-14. 6. 1975), Rimu (22-25. 7) i Abu Dabiju (22-27. 11. 1975), da bi 18. maja 1976. u Luksemburgu bio održan i prvi samit Generalne komisije. Drugo zasjedanje održano je 10. i 11. februara 1977. u Tunisu, a treći i najznačajnije oktobra 1977. u Briselu. Značaj Briselske konferencije bio je u tome što je održana nakon Deklaracije lidera zemalja Zajedničkog tržišta u Londonu (29. 6. 1977.) pa je Briselska deklaracija najavila zaokret u bliskoistočnoj politici zajednice evropskih zemalja. Jer, pored prihvatanja zaključaka iz Tunisa prema kojima su Palestinci "narod koji ima svoj nacionalni identitet", ovog puta naglašena je i nužnost

da Palestinci imaju svoju domovinu. Jedini zahtjev Arapske lige bio je da se PLO mora priznati kao jedini pravni predstavnik palestinskog naroda. Događaji koji su obilježili međunarodnu scenu u periodu 1977 - 1978. g. bacili su sjenu na evropsko približavanje Arapima.

I ovoga puta kao i ranije Evropljani su se morali zadovoljiti bespogovornim prihvatanjem odluka SAD-a ili OUN-a. Posjeta Envera Sadata Jerusalemu u novembru 1977., sporazum iz Kemp Dejvida (sep. 1978) i Mirovni ugovor između Egipta i Izraela potpisan na inicijativu SAD-a u martu 1979. Evropu su doveli u nepovoljan položaj. Zemlje poput Engleske i Njemačke, uvidjevši kako ne postoji izlaz, prihvatile su ovaj sporazum, dok su Italija i Francuska, naprimjer, oprezno i bojažljivo branile stranu Arapske lige koja se posebno protivila sporazumu iz Kemp Dejvida. U takvim okolnostima održano je i četvrto zasjedanje Generalne komisije u Damasku 9-11.9.1978. na kojem insistiranje arapske strane na priznavanju PLO-a kao jedinog predstavnika palestinskog naroda nije urodilo plodom. Ali, u deklaraciji šefova država članica Zajedničkog tržišta iz Venecije (13.6.1980.) upotrijebljena je skraćenica PLO (Palestinska oslobodilačka organizacija), što se smatralo svojevrsnim dvosmislenim priznanjem ove organizacije, te tako ovaj naziv više neće biti tabuom u vokabularu svjetske politike. No, upravo od te godine nastaje duga stagnacija u pregovorima između dvije strane, koja će trajati sve do 1988. g. Mnogo je činilaca utjecalo na ovakvo stanje svojevrsnog ćorsokaka. Što se tiče evropske strane, značajno je spomenuti drugi hladni rat (1979-1985) i nastojanje na provedbi sadržaja Jedinственe deklaracije (1986), pad cijena nafte, pa time i manju zabrinutost za njeno osiguravanje. Na drugoj strani, Arapi su u ovom periodu bili zaokupljeni svojim zabrinjavajućim lutanjima. Prije svega, treba kazati kako od 1982. i konferencije u Fesu sve do Omanske konferencije 1987. nije održan niti jedan skup lidera arapskih zemalja. Osim toga, o pitanju iračko-iranskog rata arapske zemlje imale su duboka razilaženja i nije došlo do koordinirane kolektivne reakcije na ovaj sukob. Isto tako, napad Izraela na Liban nije praćen adekvatnom reakcijom, pokazujući svu nemoć arapskog svijeta. Ovakve slabosti, uzrokovane rasulom među arapskim narodima imale su utjecaja i na pregovore sa Evropom.

Novi krug pregovora otpočeo je na prijedlog Franosa Miterana, čovjeka čiji dolazak na vlast (1981) je itekako negativno utjecao na stanje pregovora, zbog njegovog i proizraelskog stava i njegove Socijalističke partije u

Francuskoj. Nastojeći da uravnoteži svoju bliskoistočnu politiku, Miteran je 25.10.1989. pred Evropskim parlamentom iznio prijedlog reaktiviranja pregovora između 12 evropskih i 22 arapske države i organizacije. Ovaj prijedlog doveo je do zasjedanja ministarskog Vijeća zemalja Evropske zajednice u Parizu 12. decembra iste godine, kako bi na ovom skupu bio pripremljen nastavak pregovora nakon desetogodišnjeg prekida. Oživljenje ovih evro-arapskih razgovora dešavalo se u sasvim novom međunarodno-političkom ozračju jer je u međuvremenu došlo do značajnih promjena. Zajednička deklaracija evropskih zemalja je 1987. g. bila u fazi implementacije, čime je evropsko jedinstvo bivalo sve stvarnijim. Ovakva, ujedinjena Evropa nesumnjivo je mogla samouvjerenije braniti svoje stavove i superiornije razgovarati sa svojim sugovornicima. S druge strane, raspadom istočnog bloka, oči Evrope bile su sve više zagledane prema Istoku. Ipak, ako je u ovom razdoblju Bliski istok i bio predmetom pažnje svjetske javnosti, onda je to samo zbog Perzijskog zaljeva i kuvajtske krize koja će sljedeće godine biti težišnim pitanjem svjetske zajednice. Stoga, ni u novim okolnostima nije se očekivalo kako će arapsko-evropski pregovori voditi uspjehu.

Dva mjeseca nakon Miteranovog prijedloga, 22. decembra 1989. u Parizu je počela Konferencija evropsko-arapskih šefova diplomatije.

Ovom konferencijom trebalo je ne samo nastaviti pregovore nego unijeti i poboljšanja u ovom procesu. Miteran je koristeći se sintagmom "koordinacija i saradnja" želio unijeti novu dinamičnost u ove pregovore i naglasiti njihove političke aspekte. Tako je potvrđivanjem prava palestinskog naroda, posebno pravo na odlučivanje o vlastitoj sudbini, ali i prava na postojanje Izraela, Miteran utvrdio osnovni politički smjer u kojem će se voditi budući pregovori. Također, nastojalo se umanjiti zabrinutost Arapa za evropska dešavanja 1993. i njihovu pažnju prema istočnoj Evropi. Miteran je u svom obraćanju Arapima rekao: "Ja Vas uvjeravam kako približavanje istočne Evrope zapadnoj neće biti na štetu naših arapskih i drugih susjeda. Pregovori između Evrope i arapskog svijeta znače povezivanje dviju kultura i civilizacija. Ja posebno ističem i cijenim značaj udjela arapskog svijeta u znanstvenom napretku Evrope. Taj je utjecaj u nekim historijskim razdobljima bio uistinu presudan".¹² (Ovo je jedini slučaj da jedan evropski zvaničnik

¹² Bichara Khadeer, "L'Europe Et Lemonde Arabe", Publisud, 1992., str. 92.

na ovaj način govori o utjecaju na Evropu, ali ograničavajući islamski svijet na arapske zemlje). U svakom slučaju, obnavljanje pregovora za arapsku je stranu rezultiralo samo sankcijama Izraelu uvedenim od Evropske komisije i suspenzijom pomoći u programu znanstvene saradnje sa izraelskom vladom 10.2.1990. na temelju Rezolucije koju je usvojio Evropski parlament 18. januara iste godine.

Evro-arapski pregovori kao zvanična komunikacija između dvije velike snage - EU i Arapske lige - mogli su u strukturalnom smislu i formalno biti jednim od najznačajnijih međunarodnih političkih instituta, ali u praksi su se pokazali neuspješnim. Svakodnevno interevropsko zblizavanje s jedne i hronična podijeljenost arapskog svijeta s druge strane, to jest različita ekonomska (Evropa) i politička (Arapi) gledišta, te politička inicijativa SAD-a neki su od bitnih činilaca ovog neuspjeha. Evropa je tako bila prinuđena birati neka uža područja u regionu Bliskog istoka.

Izbor preferencijalnog područja: Južni Mediteran

Prema onome što smo do sada kazali, čini se da će Evropa u raspodjeli bliskoistočnih bogatstava među industrijskim silama tražiti jedno plodnije područje i na njega usmjeriti svoje ekonomske aktivnosti, a naporedo uspostaviti i jednu organizacionu formu za sigurnije političke odnose i djelovanje. Naravno, sve ovo ne zanemariivši svoje ekonomske i političke interese u ostalim dijelovima Bliskog istoka. Postavlja se sada pitanje, koje je to preferencijalno područje i koja organizaciona struktura će omogućiti evropskim zemljama sigurno ekonomsko-političko nastupanje?

Nije posebno teško ocijentiti koje bi to područje moglo biti, posebno imajući u vidu historijske i geografske razloge, bar sa stanovišta nekoliko velikih članica Zajedničkog tržišta. Od bliskoistočnih krajeva, Evropi je najbliže područje mediteranske obale, a od evropskih država mediteranske su tri latinske sestre: Francuska, Italija i Španija. Njih za Sredozemno more vežu posebne historijske težnje i želje. U suštini, zajednici evropskih država imanentne su tri osnovne eksterne težnje: atlantska, koja obuhvata Englesku i u mnogome Dansku i Holandiju; istočna, koja se veže za njemačku politiku "Pogleda na Istok", a koja je ojačala ulaskom Austrije u Zajednicu 1995. godine; i južna, koja se odnosi na već spomenute latinske države u Evropi. Zato, ako će Evropa usmjeriti svoj pogled prema Sredozemlju, prirodno je da

inicijativu imaju ove zemlje. Kako jedan autor reče, ne postoji mediteranska politika u Evropskoj zajednici, ali postoji jedan diskurs okrenut Mediteranu imanentan evropskoj politici. Iako je pomoć zemalja Zajedničkog tržišta državama južnog Mediterana porasla sa 489 miliona ekoa u 1981. godini, na 800 miliona u 1989. godini, ipak je to još beznačajan iznos usporedi li se sa pomoći koja je pružena istočnoevropskim zemljama.¹³ Nema sumnje da će zbog historijskih razloga i svoje kolonijalističke tradicije, tri evropske zemlje sa sjevera Sredozemnog mora, a posebno Francuska i Italija, više nastojati da se prodube i razviju veze sa ovom regijom ili podsticati ostale zemlje članice Zajedničkog tržišta da intenziviraju svoje odnose sa ovim područjem, što bi, prirodno, povećalo utjecaj Francuske, Italije i Španije u trgovinskoj uniji. No, Evropska unija općenito posebno je zainteresirana za južni Mediteran, jer i druge zemlje kao Engleska (nekadašnji kolonizator Egipta, Sudana, Palestine, Jordana i Iraka) i Njemačka (tradicija dobrih odnosa sa Osmanskom imperijom) također imaju posebno interesovanje za ovo područje. Pored toga, postoji i rezonovanje po kojem će Zapadna Evropa, nakon raspada Sovjetskog saveza svu svoju pažnju usmjeriti na svoje istočne susjede, potpuno zanemarujući ostale dijelove svijeta. Ipak, postoje najmanje dva činioca koji privlače pažnju Evrope području južnog Mediterana: ekonomski i sigurnosni. Naime, glavni ekonomski, odnosno trgovinski partner zemalja sjeverne Afrike jeste upravo Evropska ekonomska zajednica. Kao primjer možemo navesti Libiju, Maroko, Alžir i Tunis. Oko 60% izvoza i 68% uvoza ovih zemalja odnosi se na zemlje Evropske unije. Kada govorimo o pitanju sigurnosti, prisjetimo se riječi komandanta Glavnog štaba Francuske vojske iz oktobra 1991. godine, koje govore o zabrinutosti Evrope sigurnosnim prijetnjama koje dolaze sa prostora južnog Mediterana. U intervjuu datom časopisu "Savremene armije" on je kazao: "Mediteran, na jugu za Evropu je područje u kojem ne postoji neophodan nivo stabilnosti. Budućnost zemalja arapskoga Magriba, koje danas plivaju u velikim ekonomskim teškoćama, praćenim rapidnim natalitetom, iz više razloga izravno se tiče i naše zemlje, Italije i Španije."¹⁴ Nije za čuđenje to

¹³ Marie-Lucy Dumas, "Securite et Cooperation en Mediteranee", Defense Nationale, Jan 1992., str. 81.

¹⁴ J. F. Caustilliere, "Une politique de L'Europe Latine en Mediterranee Occidentale", defense Nationale, Mai 1992., str. 119.

što pažnju Evropske zajednice privlači Mediteran, više od bilo kojeg drugog područja na Bliskom istoku. Jer, Evropa je tu suočena sa konkretnim problemima koji iziskuju hitna rješenja. Nekada je njena pažnja bila usmjerena prema istočnom Mediteranu, a danas je više zaokupljena zapadnim obalama. Drugim riječima, zapadni dijelovi mediteranskog priobalja, inače krajnja granica Bliskog istoka, i posljednje konačište u kojem će se konačno umiriti jedra i spustiti sidra evropskog broda koji luta morima Bliskog istoka. Ali, ne čini se kako će i u ovoj luci Evropa naći potrebnu sigurnost. Sjever Afrike opterećen je iznimno teškim problemima poput već spomenute nimalo zavidne ekonomske situacije u zemljama ovog regiona, talasi islamističkih pokreta, uz još neka pitanja kao što je libijski slučaj i, na koncu, međusobna previranja i sukobi zemalja regiona (Alžir i Maroko). Uz sve ovo, i američka pomalo tajnovita politika u ovom regionu za Evropu predstavlja dodatnu smetnju. Nekoliko puta ponavljana negodovanja Francuza zbog američkog uplitanja u pitanja Alžira nagovještaj su budućih suprotstavljanja na ovom području.¹⁵ Tako Evropljani moraju čak i na prostorima gdje su imali i imaju priličan utjecaj i snagu, prihvatiti i ulogu svog velikog brata oličenog u američkoj administraciji. Ipak tokom devedesetih godina, s manje ili više nade u uspjeh, Evropa je intenzivirala svoje aktivnosti u ovom dijelu svijeta. Kako je i izbor jednog ograničenog prostora djelovanja kao takav daleko od racionalne opreznosti, nužnim se nameće formiranje i izgradnja institucija ili organa koji bi jamčili kontinuiranije odnose i utjecaj i stvorili formalne pretpostavke za buduću saradnju. Stoga, Evropa namjerava oformiti dijaloški okvir sličan onom iz evro-arapskog dijaloga, ali ovaj put za zapadne obale Mediterana. To posebno imajući u vidu i zainteresiranost arapskih zemalja sa ovog prostora za jednim takvim forumom.

Na Drugom samitu lidera zemalja arapskoga Magriba u Maroku 17. februara 1989. godine formirana je "Liga arapskog Magriba" u čiji sastav su ušle Libija, Tunis, Alžir, Maroko i Mauritanija. Skraćeni naziv ove organizacije je UMA*, podsjećajući tako na "ummet", kategoriju poznatu u islamskoj kulturi. Zemlje članice Zajedničkog tržišta podržale su osnivanje UMA-e čestitajući njen nastanak. Iako aktivnosti ove organizacije još nisu

¹⁵ "Les USA Pressent Alger D'Elargir sa Base Politique", Le Monde, 19.7.1994., str. 4.

* Union du Maghreb Arabe.

prelazile formalnu diplomatsku saradnju, postojala je nada da će u evropskoj politici minimuma igrati onu ulogu koja je nekad pripadala Arapskoj ligi ili, pak, evro-arapskom dijalogu, te da će u dužem vremenskom periodu njeno postojanje pomoći razvoju odnosa Evrope sa zemljama Magriba bar do onog nivoa na kojem je izgradila odnose sa ostalim dijelovima svijeta, poput jugoistočne Azije i Centralne Amerike.¹⁶

Prvi zajednički korak ka provođenju ove politike bio je formiranje koordinacionog tijela do kojeg dolazi već 10. oktobra 1990. godine. Toga dana u Rimu su se okupili ministri vanjskih poslova četiri evropske zemlje: Francuske, Italije, Španije i Portugala, te Malte u svojstvu pridruženog člana (godinu dana kasnije i Malta postaje punopravna članica) da zajedno sa svojim kolegama iz Alžira, Tunisa, Maroka, Libije i Mauritanije (grupa "pet plus pet") kako bi isplanirali aktivnosti koordinacionog tijela. Na ovom sastanku odlučeno je da se samiti na ministarskom nivou održavaju svake godine i da se na njima usaglašava i koordinira ekonomsko-politička i saradnja iz oblasti ljudskih resursa, ekologije i sigurnosti.¹⁷ Svakako u vrijeme postojanja ove skupine formulirane kao "5+5" da se uočiti i jedna, uvjetno kazano, podskupina "3+3", koju čine Francuska, Italija i Španija s jedne, te tri vrlo značajne i prozapadne države, s druge strane: Tunis, Maroko i Alžir.¹⁸ Sljedeći značajan korak u ovom kontekstu učinjen je već u decembru 1990. godine, dakle u vrijeme kada je evropsko uzbuđenje zbog konačnog kraja hladnoga rata bilo na vrhuncu. Radi se o prijedlogu šefova diplomatija Italije, Španije i Francuske, koji su, vođeni idejom Evropske konferencije o sigurnosti i saradnji (CSE) i Helsinške konferencije iz 1975. godine, zatražili osnivanje Mediteranske konferencije o sigurnosti i saradnji (CSCM).¹⁹ Ovaj je prijedlog, nedvojbeno, značio traganje za alternativom evro-arapskom dijalogu. Međutim, prijedlog je već na samom početku naišao na brojne poteškoće i sasama oprečne stavove. Javila su se pitanja tipa

¹⁶ Marc Bonnefous, "Le Maghreb dans la Politique International", Defense National, Mart 1990., str. 51.

¹⁷ C. Cheysson, "Le Maghreb: Une Priorite pur L'Europe", Defense National, Mart 1990., str. 62.

¹⁸ J. F. Caustilliee, art. Cit, str. 116.

¹⁹ Marc Bonnefous, "Nord-Sud: La Mediterranee Occidentale", Defense Nationale, Feb. 1994., str. 114.

prvo demokratija, onda saradnja ili prvo saradnja pa onda sigurnost... Tako je brod mediteranske saradnje zaglibio u blatu prije i nego što će isploviti. Nedvojbeno je da se kategorije poput demokratije ne mjere istim kriterijima s dvije strane Mediterana, te da saradnja u potpuno neravnopravnim ekonomskim i kulturnim okolnostima i ne nalazi svoje pravo značenje. A ni evropske parole i apeli poput onih “idemo u budućnost”, “obnova Magriba” i slično ne znače puno narodu koji je nekoć bio kolonijaliziran i eksploatiran svjedočeći svu gramzivost nezasićenih Evropljana.²⁰ S druge strane, nije baš izvjesno ni koliko Evropa može računati na Uniju četiri zemlje, koje se ne mogu pohvaliti ni političkom ni ekonomskom saradnjom. Sukobi i nesuglasice između Alžira i Maroka nisu prevaziđeni; libijska vanjska politika nije stajala na razumnim stanovištima; vlasti u Alžiru i Maroku još su izložene nimalo bezazlenim udarima islamista. Dakle, s ovih prostora još nije puhao povjetarac nade, a Evropa je i dalje, poput prognanika tamarala tamo-amo očekujući bolje sutra.

Američko-evropski izazovi oko Bliskog istoka, nakon hladnog rata

Raspad Sovjetskog saveza s jedne je strane značio skidanje zavjese što je četrdeset i pet godina prikrivala sukobe američkih i evropskih interesa, a s druge strane nestanak izgovora pod kojim je Washington privolijevao Evropu da ga pokorno slijedi.

Globalna američka strategija u novom razdoblju, na temeljima unipolarnog svjetskog poretka, spremala je bespoštednu borbu protiv svih ekonomskih i političkih rivala. Ključnu ulogu u toj strategiji imala je apsolutna prevlast na Bliskom istoku. Kratkoročno, najopasniji rival za Ameriku bila je osnažena i složnija Evropa, koja je Ugovorom iz Mاستrihta (1991) ušla u novo razdoblje unutarnjeg jedinstva. Jer u ovom razdoblju nadmetanje se temelji na tehnologiji i sposobnosti upravljanja ekonomskim krizama te ostala tri američka rivala: Japan, Rusija i Kina još ni izbliza nisu dosegli nivo Evropske unije. Ono što je Americi omogućavalo da kontrolira ekonomski puls svojih rivala bila je kontrola energetske resursa. Ako su postojeće procjene o zalihama Kaspijskog bazena tačne, onda će srce budućeg

²⁰ L'Etat de L'Europe, Paris, La Decouverte, 1992., str. 471.

svijeta biti elipsasto područje, sa dva središta, jednim u Kaspijskom moru, a drugim u Perzijskom zaljevu. I pored svekolikih nastojanja da se iznađe alternativa fosilnim gorivima, još se industrijske sile oslanjaju na naftu i naftne derivate. Ratom protiv Iraka 1991. godine nova američka politika doživjela je svoju prvu manifestaciju. Ovim ratom Amerika se prije svega obratila Evropi, a potom i Japanu. Ovaj “pozorišni komad” režiran je tako da se Evropljanima dodijeli epizodna uloga u kojoj će bez mogućnosti izbora slijediti Ameriku. Francuska, koja zbog svojih tradicionalno dobrih odnosa sa Irakom i općenito arapskom politikom začetom još za generala De Gola, nikako nije odobravalala ovaj rat, ali nije mogla izbjeći slanje svojih trupa u Zaljev. Nova američka politika nastajala je u vrijeme dok su stari izazovi i previranja između Washingtona i ekonomskih rivala na svjetskoj sceni iz doba GAT-a i urugvajskih pregovora još trajali, a svoj vrhunac doživjeli osnivanjem Svjetske trgovinske organizacije, koja je preuzela ulogu GAT-a. Bliskoistočna politika američke administracije kao dio ukupne američke politike u razdoblju globalizacije temelji se na tri postulata: nafta, stavljanje pod kontrolu islamskih pokreta i konačni kraj arapsko-izraelskog sukoba u korist strateškog američkog saveznika. Događaji 11. septembra 2001. pružili su priliku vladi SAD-a da rečenu politiku pobjedonosno provede na terenu. Zahvaljujući tom događaju svim zemljama svijeta nametnuta je borba protiv terorizma kao moralno i svjetsko pitanje prvog reda, ali na način kako to Amerika želi. Time su Bijeloj kući odriježene ruke za nova napadačka djelovanja. Najnoviji napad na Irak značio je uspostavu kontrole nad naftnim izvorima svih zemalja Srednjeg istoka, osim Irana, a to će uz ranije savladavanje Afganistana umnogome olakšati i kontrolu radikalnih pokreta u ovom regionu, te otvoriti prostor za mahanje nekim novim PEACE for Middle East planovima. Kako planovi iz Madrida i Osla nisu dali rezultate, promoviranjem novog mirovnog plana “Mapa puta” stvaraju se uvjeti za upravljanje bliskoistočnom krizom bez učešća Evropske unije i Rusije. Potpisivanje Ženevskog sporazuma 1. prosinca 2003. značilo je relativan uspjeh SAD-a na planu “Mape puta” i ukupnom upravljanju bliskoistočnom krizom.

Za Evropu je u prvim godinama novog razdoblja bilo nemoguće suprotstaviti se američkim planovima na Bliskom istoku, jer Evropa je još u hladnoratovskom razdoblju prihvatila i priznala američku nadmoć

u tehnološkom i vojnom pogledu. Sada više nije bilo moguće naprećac skinuti jaram ovisnosti o Washingtonu. Taman kad su Evropljani stidljivo počeli postavljati pitanje opravdanosti i smisla postojanja NATO saveza i tražiti snaženje njegovog evropskog krila – Zapadnoevropske unije, tik uz uzglavlje Evropske unije buknuła je kosovska kriza koja je trebala pokazati nužnost prihvatanja NATO-a sa novim mehanizmima efikasnosti. Ako nema Sovjetskog saveza, Istočna Evropa ostaje izvor novih opasnosti za Evropsku uniju – moćnu utvrdu bez vojske koja bi je branila. Kako je Zapadnoevropska unija 2000.-te doživjela svoj predviđeni kraj, Evropa više nije mogla naći odgovarajuću alternativu NATO-u, ne u obliku evropskih brigada, niti kroz zajednički štab EU koji je nastajao na pragu dvadeset prvog stoljeća. U takvoj situaciji, Evropa će iznova, tiho i planirano ostvariti utjecaj na Bliskom istoku. Još 1994. godine govorilo se o ideji osnivanja jedne evropske banke za Bliski istok koja bi pomogla u razvijanju i širenju ekonomskih odnosa sa ovim regionom. No ovaj plan nikada nije realiziran. I ostali evropski pokušaji da učestvuje u upravljanju bliskoistočnom krizom nisu urodili plodom. Jedini preostali put bio je unapređenje i širenje bilateralnih odnosa između pojedinih evropskih zemalja i zemalja Bliskog istoka. Ali, Amerika sa svojim nemalim utjecajem na vladajuće režime u regiji vrlo lahko može zatvoriti i ovaj izlaz pred evropskim očima. Čini se kako je Iran jedina neovisna država u ovom regionu na koju bi Evropljani mogli računati. Posebno znajući kako je na izborima iz 1997. godine na mjesto predsjednika ove zemlje došao Muhamed Hatemi odmah započevši sa reformama na vanjskopolitičkom planu. Njegov poziv na opći dijalog među civilizacijama naišao je na dobar prijem u Evropi. Kritički razgovori između Evrope i Irana, započeti još 1992. sada su prerasli u konstruktivan dijalog.²¹ Hatemijeve posjete nekim evropskim zemljama, te potpisivanje nekoliko značajnih ugovora sa francuskim kompanijama, što je značilo kršenje američkih sankcija, idu u prilog tvrdnjama o otopljanju bilateralnih odnosa Irana sa evropskim zemljama²². Ukupan udio Irana u evropskom izvozu porastao je sa 1,4% (1980. g.) na 6% (2000.), a u uvozu sa 1,4% na čak 8%.

²¹ M. Lucy Dumas, art. Cit., str. 29.

²² Ali Rahmani, Saeed Tayeb, "Goftoguhaye Iran wa Europa", Defter-e Motale'ate siyasi wa bejna al melali, 1375. (1996.).

A što se ključnih pitanja Bliskog istoka tiče, doima se kako Evropa ipak vrlo vjerovatno neće sjediti skrštenih ruku i zadovoljiti se povinovanjem volji Washingtona. Američka invazija na Irak u zimu 2002/2003. koja je, kao i ona iz 1991., značila pokazivanje zuba svim rivalima na međunarodnoj sceni, naišla je na “nepredviđenu” reakciju Pariza i Berlina. Ovim aktom bez presedana dvije važne evropske sile Njemačka i Francuska obznanile su svoje protivljenje američkom napadu na Irak. Nakon što su optužile SAD za unilateralizam i vođenje opasne politike utjelovljene u tzv. preventivnim napadima, ove su zemlje pokušale odbraniti svoje posljednje uporište na Srednjem istoku – Iran. Evropljani su uspjeli odigrati veoma suptilnu ulogu u problemu iranske nuklearne energije, pokazavši svoje diplomatske sposobnosti i spriječivši da se slučaj Irana nađe na dnevnom redu Vijeća sigurnosti UN-a. Bez sumnje evropska podrška Iranu znači jedno novo iskustvo na tragu učešća i udjela u ovom regionu. Ali, ako Evropa ocijeni kako je Iran uistinu snažno uporište, postoji vjerovatnoća da se ova taktička politika pretvori u strateško pitanje. Jer Evropa se brine za svoju budućnost, a pred svojim velikim i nadmoćnim rivalom nema nikakvoga zaklona niti utočišta. Današnji Bliski istok poput je jučerašnjeg Balkana. U devetnaestom stoljeću Englezi, Rusi i Francuzi bojali su se jedni drugih, brinulo ih je to što bi njihov takmac mogao ovladati tim područjem, pa je svaki hegemonistički pokušaj vrlo ozbiljno sprečavan. Naravno to nije bio rezultat njihovog sažalijevanja nad sudbinom tamošnjeg naroda, nego bi ovladavanje Balkanom tada značilo prevagu na terezijama svjetske moći. Danas, prevlast na Bliskom istoku jamči najmanje pedeset godina vladanja svijetom. Zato se i lome koplja SAD i Evrope oko ovog životnog pitanja, a ujedinjena Evropa u isto vrijeme traga za alternativom Bliskom istoku u svojoj ekonomskoj politici. U vizije budućih odnosa Evropske unije sa ostatkom svijeta naziru se i dva nova regiona: Latinska Amerika i jugoistočna Azija. Ovome u prilog govore i Ugovor iz Rio de Ženeira (1999.) i odluka Evropske komisije “Novo partnerstvo sa Jugoistočnom Azijom”.²³

²³ V: A: Naghibzadeh, “Iran and Europe: Trends and Prospects”, Nicosia, Global dialogue, vol. 3, N 2-3, Spring-Summer 2001., str. 79-80.

Zaključak

Evropa trenutno na Bliskom istoku gubi i one minimume sa kojima se bila zadovoljila. Amerika joj ne dozvoljava nikakvo samostalno djelovanje u regionu, brižno čuvajući svoju poziciju svjetske sile i nastojeći je zadržati i u narednih pet decenija. Jedan evropski autor o tome piše: “U septembru 2002. George Bush je ponovo pročitao dokument o američkoj sigurnosti sačinjen za predvidivu budućnost, naglasivši dva njegova načela: ‘Uvođenje politike preventivnog djelovanja umjesto dotadašnje politike osujećivanja i sprječavanja utjecaja, te rekonstrukcija Bliskog istoka.’”. U nastavku ovog teksta čitamo: “Amerika se nije zadovoljila ratom protiv Al-Qaide, nego je krenula i u preventivni rat protiv Iraka, vodeći istovremeno i sveobuhvatni ekonomski rat kroz Svjetsku trgovinsku organizaciju. U svakom slučaju, Evropa im se ne može suprotstaviti i Amerikanci mogu kazati ‘ili naš put ili ništa!’ Ali oni griješe. Mi se moramo okrenuti zajedničkim pitanjima poput borbe protiv terorizma, droge i AIDS-a. Zato je bolje da Amerika svoju neporecivu moć usmjeri u pravcu zajedničkih mišljenja i stavova.”²⁴

Ove riječi govore upravo o onom općem, sveobuhvatnom ratnom pohodu na koji smo ranije ukazali. Ovo sučeljavanje sve više počinje ličiti na igru “rezultata množenja nulom”. Ovo više nije hladni rat sa bratskom podjelom poslova i dugoročnim zajedničkim interesima. U konačnici, Bliski istok i dalje će biti velikim poprištem za tisuće spletki i sukoba. Na jednoj strani ostaje Amerika, a na drugoj svi njeni savremeni rivali, dakle Japan, EU i Rusija, uz zemlje regiona. Pomrsiti račune Amerikancima moglo bi se isključivo osmišljenom svjetskom strategijom koja bi mogla stisnuti ovog gorostasa u bliskoistočnome ringu. Zato nije mali broj onih koji priželjkuju ili će priželjkivati da se div zaglibi u iračkoj močvari. Baš kao što njemački premijer Americi želi novi Vijetnam, a Francuzi ocjenjuju kako je američki potez u Iraku takav da će neminovno njen jedini izlaz biti u povlačenju. Ako bi Evropa uz pomoć ostalih sila (Japan, Kina i Rusija) i saradujući sa zemljama Trećeg svijeta poput Irana, Brazila i Indije uspjela zadati udarce Washingtonu na svim poljima na kojima se trenutno vodi borba - uključujući i WTO, OUN – te uvjeriti Bijelu kuću kako je došao kraj razdoblju unilateralizma

²⁴ Bilten EU, br. 9., 2003. Frist Bolkstein, Commentary: “Europe, America and the Middle East”, *Europen Review*, vol. 2, N3, Jul 2003., str. 239-243.

i unipolarizma i kako je multipolarnost jedina opcija za svijet u kojem živimo, time bi se domogla i svog dijela bliskoistočnih bogatstava. Bliski istok kristalna je kugla u kojoj se bjelodano jasno zrcali raspodjela savremene svjetske moći i nikako se bliskoistočno pitanje ne može posmatrati odvojeno, bez uzimanja u obzir svih uvjeta u kojima danas svijet egzistira. Rekli smo, ovdje je srce svijeta, pa ko osvoji srce ovladao je svijetom. Naravno, vrijedi i obrnuto ♦

**S perzijskog preveo:
Nermin Hodžić**